

פדיון הבן

הרב אריה כץ

א. פתיחה

ב. החייבים בפדיון הבן

ג. פדיון הבן אחרי הפלה

ד. זמן פדיון הבן

ה. פדיון הבן כשהאב אינו בחיים או כשהוא אינו ידוע

ו. סיכום

א. פתיחה

מצוות עשה לפדות בכור זכר לאמו הישראלית, אפילו אם אינו בכור לאביו, מיד אחרי שלושים יום, על ידי כוהן בסכום של חמישה סלעים.¹

במאמר שלפנינו נדון בכמה עניינים ששייכים לפדיון הבן: מי החייבים בפדיון הבן; האם יש חיוב בפדיון הבן לאחר הפלה; מהו הזמן של פדיון הבן; האם וכיצד פודים בן בכור לאמו שאביו אינו ידוע או שאביו אינו בחיים.

ב. החייבים בפדיון הבן

החיוב בפדיון הבן קיים רק כאשר שני ההורים ישראלים, אך אם האב כוהן או לוי, או שהאם היא בת כוהן או בת לוי, הבן פטור מפדיון.²

---

1 רמב"ם, הלכות ביכורים פרק יא הלכה א והלכה ו; טור ושולחן ערוך, יורה דעה, סימן שה סעיף א.

2 משנה, בכורות ב, א; בבלי, בכורות יג ע"א ומז ע"א; רמב"ם שם הלכות ט-י. טור ושולחן ערוך שם סעיף יח.

החיוב בפדיון הבן קיים רק כשמדובר בבן בכור שנולד בלידה רגילה, אולם אם הבן הבכור נולד בניתוח קיסרי, הוא מוגדר "יוצא דופן" ופטור מפדיון הבן, שכן הוא אינו "פטר רחם". גם הבן שנולד אחריו פטור מפדיון הבן, אף אם הוא נולד בלידה רגילה, שכן אף על פי שהוא הראשון שיצא כדרכו, הוא אינו בכור לאמו.³

בדורות האחרונים התחדשו סוגים שונים של לידה, שנועדו למקרים של מצוקה עוברית - לידת מלקחיים, שבה משתמשים במלקחיים גדולים כדי לשלוף את העובר מהרחם, ולידת ואקום (שולפן ריק), שבה משתמשים במשאבה חשמלית שיוצרת "ואקום" ומושכת את העובר מהרחם. בתחילת השימוש בטכניקת המלקחיים היו מכניסים את המכשיר לעומק הרחם, והייתה אפשרות שהתינוק ייולד ללא מגע בדפנות הרחם. במצב כזה, כתבו שו"ת אבני נזר⁴ ושו"ת חלקת יואב⁵ שהולד פטור מפדיון הבן. אולם כבר הורה הרב יהושע נויבירט⁶, שבימינו, שהמלקחיים (וכן הואקום) מוכנסים רק לנרתיק, ואינם מגיעים לתוך הרחם, לכל הדעות פודים את הנולד כך בברכה.

ג. פדיון הבן אחרי הפלה

לעתים, ההיריון הראשון של האישה אינו מתפתח כמו שצריך, ומתרחשת הפלה. מדברי המשנה בבכורות⁷ עולה שכאשר ההפלה הייתה לפני היום הארבעים מזמן העיבור, או כאשר ההפלה הייתה ללא עובר ממשי, הוולד שיבוא לאחר מכן ייחשב לבכור. ההגדרה ל"עובר ממשי" היא "ריקום איברים". שו"ת נודע ביהודה⁸ כתב על פי דברי התוספות⁹ שמשמעות "ריקום איברים" היא היווצרות הגידים והעצמות. לעומת זאת, מדברי הרמב"ם¹⁰ עולה שהכוונה לחיתוך ידיים ורגליים.

3 משנה שם ח, ב; רמב"ם שם הלכה טז; טור ושולחן ערוך שם סעיף כד.

4 יורה דעה סימן שצא, שצד.

5 יורה דעה סימן כו.

6 ראה לב אברהם פרק ל סעיף ח.

7 מז ע"ב.

8 מהדורה תנינא, יורה דעה סימן קפח.

9 נדה כה ע"א, ד"ה עור ובשר.

10 הלכות איסורי ביאה פרק י הלכה ג.

לעניין טומאת יולדת אנו מחמירים שיש לחשוש לכל הפלה לאחר היום הארבעים, אף אם לא היה ריקום איברים.¹¹ לעומת זאת, לעניין פדיון הבן במצב כזה כתב שו"ת מהרי"ק:¹²

ואשר שאלת על אודות האישה שילדה זכר אחרי הפילה נפל בתוך שמונה שבועות לבעילתה... ולא הבחינו בו שום ריקום איברים, רק ראו כמין גידים דקים מאד וכעין בשר... הנה דבר פשוט הוא כאשר כתבת, שלפי עדות הנשים, אין ראוי לחוש משום ולד, וכמו שכתב רבנו משה ושאר הפוסקים. ואף על גב שכתב בטור יורה דעה, שעכשיו אין אנו בקיאים להבחין בשפיר האם ישנו מרוקם אם לאו, ויש להחמיר ליתן לה ימי טומאת לידה, פשיטא דהיינו דווקא לעניין איסור נידה משום חומרא דכרת, אבל בכיוצא בזה, דהיינו לפטור הבא אחריו מן הבכורה, נראה לעניות דעתי, דליכא למימר הכי, דאדרבה יש להעמיד אישה בחזקת שלא נפטר רחמה עדיין, וגם הנפל הזה בחזקת שלא נתרקמו איבריו עדיין, דהא חזקה גמורה היא זו.

מדבריו עולה שהיות שיש לנו חזקת חיוב בפדיון הבן, וכן חזקה של אותו נפל שלא התרקמו איבריו, חיוב פדיון הבן עומד בתוקפו. אמנם לעניין טומאת לידה אנו מחמירים, אך זה מחמת חומרת איסור כרת, וודאי שלא נקל עקב כך לעניין פדיון הבן.

כך פסק גם הרמ"א:¹³

וכל זמן שאין איבריו מרוקמים, אין פוטר הבא אחריו, ואפילו בזמן הזה סומכין על זה (מהרי"ק שורש קמג).

לעומת זאת, שו"ת חכם צבי¹⁴ חלק על פסק זה מכמה סיבות:

-
- 11 ראה רמב"ן, הלכות נידה פרק ז הלכה ג; רשב"א, תורת הבית בית ז שער ו; רא"ש, נדה פרק ג סימן ד; טור, יורה דעה סימן קצד; שולחן ערוך, יורה דעה, סימן קצד סעיפים ב-ג. שורש קמג. דבריו הובאו בבדק הבית, יורה דעה סימן שה, ובדרכי משה שם.
- 12 יורה דעה, סימן שה סעיף כג.
- 13 סימן קד.

א. החומרא שאיננו בקיאים בריקום איברים לא התחדשה בימי הראשונים, אלא היא מחלוקת אמוראים בגמרא, וכפי שהתבאר לעיל.

ב. גם אם בזמן המהרי"ק הנשים היו בקיאות מה נקרא שפיר מרוקם (מה שאינו במשמע), במקרה הנידון בתשובתו ודאי שלא היו בקיאות, והדבר היה בגדר ספק.

ג. כנגד החזקה שאין ריקום איברים, קיים רוב נשים שיולדות ולד תקין. על פי זה, הגמרא¹⁵ פסקה שאישה שהפילה ואינה יודעת מה הפילה, מביאה קרבן לידה ונאכל, אף על פי שאם היא אינה חייבת בקרבן זה, הרי היא מביאה חולין לעזרה. אם כן הולכים אחר הרוב, וכפי הכלל שרוב וחזקה - רוב עדיף.

גם שו"ת שבות יעקב¹⁶ חלק על המהרי"ק, והוסיף על הטעם שיש רוב כנגד החזקה, שכמו שבטומאת נידה שהיא איסור כרת החמירו מספק, כך גם לעניין פדיון הבן יש לנו כלל שספק פדיון פטור, שכן המוציא מחברו עליו הראיה, וחזקת הממון מצטרפת לרוב, וממילא הנוולד אחריו פטור מפדיון הבן גם אם הוולד הראשון נפל לאחר ארבעים יום.

אך שו"ת נודע ביהודה¹⁷ דחה את דבריהם, שכן הגמרא לעניין הבאת קרבן מדברת כש"החזקה עוברת", ושיעור זה הוא השיעור של "הוכר עוברת", שהוא שיעור שלושה חודשים, כך שרק משלב זה נאמר הדין שרוב נשים יולדות ולד תקין.

לעניין חזקת הממון כתב הנוודע ביהודה שדין "המוציא מחברו עליו הראיה", שפוטר בספק חיוב של פדיון הבן, נאמר רק בספק בדין. הטעם לכך הוא שכאשר מדובר בספק במציאות, יש לנו חזקה שלא נפטר רחמה של האישה, שהיא חזקה שלא השתנתה, ואז נוהגים על פי חזקה זו אפילו כנגד חזקת ממון.¹⁸

15 נדה כט ע"א.

16 חלק א סימן פג.

17 מהדורה תנינא, יורה דעה סימן קפח, בתשובה של בן המחבר.

18 לכאורה מחלוקתם של השבות יעקב והנוודע ביהודה אם חזקה מציאותית עדיפה על חזקת ממון או גרועה ממנה, היא גם מחלוקתם של קצות החושן ונתיבות המשפט בכמה מקומות, ראה מאמרנו "שיטת התוספות בחזקת ממון" (חמדת הארץ ה, עמ' 142-166), ובעיקר בנספח שם.

אמנם אם הולכים אחרי החזקה שלא היה ריקום איברים גם במקרה של ספק, לכאורה היה צריך לסמוך עליה גם לעניין טומאת לידה, אף על פי שהיא בכרת. אך הואיל ובכל מקרה, גם אישה שהפילה לפני ריקום איברים תהיה טמאה טומאת נידה, לפי ש"אין פתיחת הקבר בלא דם", ממילא מול חזקת חוסר ריקום איברים יש חזקת טומאה, ולכן מחמירים לטמא את האישה טומאת לידה מספק.

הלכה למעשה, שו"ת שאילת יעבץ¹⁹ הורה במקרה של ספק אם היה ריקום איברים, לפדות את הבא אחריו,²⁰ אך בלי ברכה, וסיים שיש להתיישב בדבר, שאם יבוא מקרה כזה לידו שוב, אולי יורה לפדות אפילו בברכה.

שו"ת חתם סופר²¹ העלה להלכה, שאם בדקו את העובר וראו שאין ריקום איברים, יש לפדות את הבא אחריו. החושש לשיטת החכם צבי יפדה בלי ברכה, והכוהן יברך "שהחיינו" על ההנאה בקבלת הכסף. אם לא בדקו כלל את הנפל - במקרה שהאישה הוחזקה מעוברת, כלומר כבר אינה מקבלת וסת וכדומה (ואין צורך ב"הוכר עוברת"), אין צורך בפדיון של הבא אחריו; אם לא הוחזקה - מעיקר הדין אין צורך, אך אם רוצה לצאת ידי חובת כל הספקות, ייתן לכוהן את הכסף במתנה על מנת להחזיר, ולא יברכו כלל.

למעשה, על פי ממצאים רפואיים עדכניים, ריקום איברים מתרחש בין 41 יום ל-44 יום לאחר ההפריה,²² ולכן אם ידוע שהעובר התפתח מעבר לשלב זה ולאחר מכן נפל - אין פודים את הבא אחריו. אם ידוע שהעובר לא הגיע ליום ארבעים, פודים את הבא אחריו בברכה. כאשר לא ידוע מתי הפסיק העובר להתפתח או שהוא הפסיק בשלב הביניים, אנו מתייחסים לכך כאל ספק וכדלעיל.²³

19 חלק א סימן מט.

20 על פי טעמו של הנודע ביהודה, שחזקת הגוף עדיפה על חזקת ממון.

21 יורה דעה סימן רצט.

22 ראה הרב דוב פופר, הרב בנימין דוד, פרופ' שמחה יגל, "מעמד עובר בן ארבעים יום לעניין פדיון הבן", תחומין לד, עמ' 463.

23 חשוב לזכור שהמניין הרפואי המקובל מוסיף שבועיים על רגע ההתעברות בפועל, כך שהיום ה-40 הוא היום שעל פי המניין הרפואי מוגדר כשבוע 7 ועוד 5 ימים. כמו כן, אם בודקים את ההתפתחות על פי גודל העובר באולטרא-סאונד, חשוב לזכור שיש אפשרות של סטייה של עד שלושה ימים לכל כיוון.

ד. זמן פדיון הבן

זמן פדיון הבן הוא ביום השלושים ואחד ללידה.²⁴ אמנם דעת הב"ח²⁵ והש"ך²⁶ שהכוונה אינה לחודש שלם, אלא לזמן הממוצע שבין מולד למולד, דהיינו לאחר 29 ימים, 12 שעות ועוד 793 חלקי 1080 משעה²⁷ מזמן הלידה (להלן: כ"ט י"ב תשצ"ג). זמן זה יוצא לפעמים כבר ביום השלושים, כגון כשהבן נולד בתחילת הלילה, אזי בבוקר היום השלושים כבר עבר זמן זה. לעומת זאת, כשהבן נולד בצוהרי היום לקראת סופו, הרי שבתחילת ליל שלושים ואחד עדיין לא עבר זמן זה, ולכן לשיטה זו אי אפשר יהיה לפדותו עד הבוקר של היום השלושים ואחד. למעשה, המנהג הוא שלא לפדות את הבן לפני היום השלושים ואחד, אפילו אם כבר עברו כ"ט י"ב תשצ"ג. כאשר טרם עברו כ"ט י"ב תשצ"ג והגיע היום השלושים ואחד ללידה, מנהג רוב האשכנזים להחמיר שלא לפדותו. לעומת זאת, מנהג רוב הספרדים לפדות מיד בתחילת ליל יום שלושים ואחד, גם אם לא עברו כ"ט י"ב תשצ"ג.²⁸

ה. פדיון הבן כשהאב אינו בחיים או כשהוא אינו ידוע

הגמרא בקידושין²⁹ מביאה רשימה של מצוות שמוטלות על האב לעשות לבנו: האב חייב בבנו למולו ולפדותו וללמדו תורה ולהשיאו אישה וללמדו אומנות, ויש אומרים אף להשיטו במים. בהמשך דנה הגמרא מה הדין כאשר האב לא מילא את המוטל עליו:

-
- 24 שולחן ערוך, יורה דעה, סימן שה סעיף יא. וראה שם, שאם חל יום זה בשבת, יש לדחות את הפדיון ליום ראשון.
- 25 יורה דעה סימן שה.
- 26 שם ס"ק יט.
- 27 כארבעים וארבע דקות.
- 28 ראה אוצר פדיון הבן (פרק טו, ב-ג); ילקוט יוסף, שובע שמחות (ח"ב, פדיון הבן, סג).
- 29 כט ע"א.

במילה הדין הוא:

והיכא דלא מהליה אבוה - מיחייבי בי דינא למימהליה... והיכא דלא מהליה בי דינא - מיחייב איהו למימהל נפשיה.³⁰

לעומת זאת, בפדיון הבן הדין הוא: "והיכא דלא פרקיה אבוה - מיחייב איהו למפרקיה".³¹

אנו רואים שבניגוד למצוות מילה שמוטלת על בית הדין במקרה שבו האב לא עשה זאת, מצוות פדיון הבן איננה מוטלת על בית הדין, אלא על הבכור עצמו.

כמו כן מבואר בגמרא שם, וכן נפסק להלכה בשולחן ערוך³² שלא מוטלת חובה על האם לפדות את בנה.

כך עולה גם מדברי הטור שהובאו לעיל, שכתב בבן של נוכרי: "חייב הבן לפדות את עצמו", וכמו שכתב השפתי כהן³³ על דברי השולחן ערוך:³⁴ "חייב בפדיון":

לכשיגדיל, דהכוהנת אינה חייבת בפדיונו, דאין האישה חייבת לפדות את בנה, והישראל בעל הכוהנת פשיטא דאינו חייב בפדיונו, שהרי אינו אביו, שנתעברה מן העובד כוכבים.

מכל הנ"ל מבואר שהחיוב אינו מוטל לא על האם ולא על בית הדין, אלא על הילד עצמו כשיגדל.

אלא שעדיין נשאלת השאלה: האם על אף שהפדיון אינו מוטל על בית הדין, יש להם אפשרות לפדות אותו? זאת כדי שלא ישתכח הדבר עד שיגדל הבן.

בשאלה זו מצאנו מחלוקת גדולה בין האחרונים.

30 תרגום: היכן שלא מלו אביו - חייבים בית דין למולו, והיכן שלא מלוהו בית דין - חייב הוא למול את עצמו.

31 תרגום: היכן שלא פדאו אביו, חייב הוא לפדות את עצמו.

32 שם סעיף ב.

33 שם ס"ק כב.

34 שם סעיף יח.

בשׁו"ת הריב"ש³⁵ מובא תוך כדי דברי השואל, שאין האב פודה את בנו על ידי שליח או בית דין. מכך שהריב"ש עצמו בתשובתו לא חלק על קביעה זו, דייק הדרכי משה³⁶ שהריב"ש הסכים לכך, וכן פסק הרמ"א בהגהותיו לשולחן ערוך:³⁷ ואין האב יכול לפדות על ידי שליח. וגם אין בית דין פודין אותו בלא האב (ריב"ש סימן קלא).

הטורי זהב³⁸ הביא את דברי הציידה לדרך³⁹ שחלק על פסק הרמ"א וכתב שבמקרה שהאב מת, ניתן לפדות את הבן על ידי אבי אביו או על ידי בית דין, מדין "זכין לאדם שלא בפניו". הטורי זהב עצמו חלק על הציידה לדרך, וכתב שדין "זכין לאדם" נאמר רק במקרה של זכייה גמורה, אך בפדיון הבן יש קצת חובה, שכן:

לקח ממנו המצווה, דאילו היה ממתין עד שיגדיל - היה מקיים המצווה בגופו ובממונו.

אמנם לגדול ניתן לזכות גם כשיש לו חובה קצת, אך כבר כתבו התוספות בכתובות⁴⁰ שאף אם נאמר שניתן לזכות לקטן מן התורה, זה דווקא בדבר שהוא זכות גמורה לקטן, אך בדבר שאינו זכות גמורה, ניתן לזכות רק מטעם שליחות, ואין שליחות לקטן.

לעומת הטורי זהב שפסק שלא ניתן לפדות את הקטן מדין זכייה, השפתי כהן⁴¹ חלק על פסק הרמ"א, וכתב שכאשר אין האב קיים, או שעבר ולא פדה את בנו, בית הדין יכול לפדות את הקטן.

בספרו נקודות הכסף (שם) האריך השפתי כהן לדחות את דברי הטורי זהב בנקודות הבאות:

-
- 35 סימן קלא.
 36 יורה דעה, סימן שה אות ט.
 37 שם סעיף י.
 38 שם ס"ק יא.
 39 פרשת בא.
 40 יא ע"א ד"ה גר קטן.
 41 שם ס"ק יא.

א. העובדה שהבן יכול לחכות עד שיגדיל ויקיים את המצווה בעצמו, אינה נחשבת לחובה קצת, מכיוון שכאשר בית הדין פודה את הקטן, המצווה נחשבת על שמו, שכן הוא שמחויב במצווה, וממילא אין לו שום הפסד בכך שבית הדין הוא שפודה אותו.

ב. בית הדין אינו פודה את הקטן בכספם, אלא מזכים לקטן את כסף הפדיון, ואם כן, זה נחשב שהבן עצמו קיים את המצווה בכספו.

ג. בגמרא⁴² מוכח שדין זכייה לקטן נאמר גם במקום שיש לו חובה קצת, ושלא כדברי התוספות שהובאו בטורי זהב.

ד. כאשר דעת אחרת מקנה לו (כגון בנידון שלפנינו, שהזכייה היא באמצעות בית הדין), יש לקטן זכייה מדאורייתא.

לעומת זאת, קצות החושן⁴³ האריך לחלוק על השפתי כהן בכל דבריו מהטעמים הבאים:

א. שיטתו של קצות החושן (כפי שמבוארת בארוכה שם ס"ק ח) היא שדין זכייה נאמר דווקא כאשר "זכין לאדם", כלומר נותנים לו משהו, אך אין דין "זכין מאדם", זאת אומרת שלא ניתן לזכות לאחר על ידי שימוש בממונו, אף אם אנו אומדים את דעתו שנוח לו בכך.⁴⁴ מכיוון שכך, העובדה שבית הדין מזכה את כסף הפדיון לקטן, רק גורעת ואינה מוסיפה, שכן ברגע שהכסף של הקטן, לא ניתן ליתנו לכוהן מטעם "זכין".

ב. יש מחלוקת ראשונים אם זכייה לקטן היא מדאורייתא או מדרבנן, ולכן אף אם מדובר במעות בית הדין שניתנות לכוהן בשביל הקטן, לא ברור שהדבר מועיל לפדיון שהוא מן התורה.

42 קידושין מב ע"א.

43 סימן רמג ס"ק ז.

44 זו הסיבה שקצות החושן חלק על דברי תרומת הדשן (סימן קפח) שנפסקו להלכה ברמ"א (יורה דעה, סימן שכח סעיף ג), שמשרתת שעובדת בבית בעלת הבית ורואה שהעיסה עומדת להתקלקל אם לא תיאפה, יכולה להפריש חלה מהעיסה מדין זכייה. לדעת קצות החושן, מכיוון שמדובר כאן בהוצאת ממון מהבעלים, אין דין זכייה.

ג. דין "דעת אחרת מקנה" שבו יש זכייה לקטן מן התורה, נאמר במקום שבו מזכים לקטן ממון, אך לא בנידון שלפנינו, שבו הזכייה היא מעשה הפדיון.

ד. כל עוד הבן הבכור קטן, לא מוטלת עליו כלל מצוות פדיון הבן עד שיגדיל, ואם כן, אין כאן כלל חיוב, ולא ניתן לפדותו קודם שיתחייב בכך.⁴⁵

למעשה, שו"ת חתם סופר⁴⁶ הכריע שהדרך הטובה ביותר היא לפדות את הבכור בגיל חודש בברכה, אך בלי שם ומלכות, באמצעות ממון הקטן או באמצעות זיכוי המעות מבית הדין לקטן, והממון יינתן לכוהן במתנה על מנת להחזיר, וכאשר יגדל הילד, הוא יחזור ויפדה את עצמו שוב מספק ללא ברכה.

ו. סיכום

במאמר זה דנו בכמה נקודות לגבי מצוות פדיון הבן:

פתחנו בחיובים בפדיון הבן: בן בכור שנולד להורים ששניהם ישראלים, ולא נולד בניתוח קיסרי.

לאחר מכן דנו בפדיון הבן לאחר הפלה, ומסקנתנו היא שאם ההפלה התרחשה לפני היום הארבעים, יש לפדות את הבא אחריו בברכה. אם ידוע שהעובר הספיק להתפתח לאחר היום הארבעים וארבעה (זמן "ריקום איברים" המאוחר ביותר), הבא אחריו פטור מפדיון. בין הימים הללו או במקרה של ספק - יש לפדות את הבא אחריו בברכה.

דנו בזמן פדיון הבן: בכל מקרה לא לפני היום השלושים ואחד מהלידה. למנהג האשכנזים צריך גם שיעבור זמן של כ"ט י"ב תשצ"ג.

45 כן העלה גם הגר"ע יוסף זצ"ל בשו"ת יביע אומר (חלק ג אורח חיים סימן כח). אך עיין שם, שהשווה את הדברים לקטן שהגדיל במשך ימי הספירה, שלשיטתו גם כן אינו יכול להמשיך ולספור בברכה. דין זה שנוי גם הוא במחלוקת פוסקים, ובשערי תשובה (סימן תפט ס"ק ד) הכריע שאם ספר את כל הימים בקטנותו, יכול להמשיך ולברך גם לאחר שיגדיל, ואין כאן מקום להאריך.

46 יורה דעה סימן רצה.

סיימנו במחלוקת אם אפשר לפדות בן בכור קטן שאין לו אב או שאביו אינו ידוע. להלכה יש לפדותו על ידי בית דין בלי ברכה, וכשיגדל יפדה שוב את עצמו בלי ברכה.